



Poznań, dnia; 31.12.2023r.

dr hab. Michał Ziarko, prof. UAM  
Zakład Psychologii Zdrowia  
i Psychologii Klinicznej  
Instytut Psychologii  
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

Strona | 1

**Recenzja rozprawy doktorskiej magister Iwony Celiny Bujek-Kubas pt. „Analiza czynników wpływających na sytuacje trudne i radzenie sobie ze stresem u Polaków na emigracji w Holandii.” napisanej w Kolegium Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu pod kierunkiem prof. dr hab. Ewy Mojs.**

### **Uzasadnienie wyboru tematu**

Pani mgr Iwona Celina Bujek-Kubas w rozprawie doktorskiej napisanej pod kierunkiem Pani prof. dr hab. Ewy Mojs, omawia zagadnienia istotne zarówno z punktu widzenia nauk o zdrowiu jak i psychologii, zwłaszcza jej subdyscypliny psychologii stresu. Z perspektywy tych dwóch dyscyplin naukowych za wartościowe uważam sprawdzenie, jakie czynniki psychospołeczne wyznaczają poziom zdrowia polskich emigrantów w Holandii. Podstawowym celem rozprawy doktorskiej było zidentyfikowanie korelatów afektywnych konsekwencji emigracji Polaków, którzy przebywali w Holandii.

W moim odczuciu temat, który podjęła Doktorantka jest zagadnieniem istotnym. Po akcesji Polski do Unii Europejskiej, ze względu na możliwość swobodnego podejmowania pracy w krajach wspólnoty europejskiej, znacząco zwiększyła się liczba osób emigrujących z Polski w poszukiwaniu pracy. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego pod koniec roku 2020 poza granicami

Polski przebywało czasowo około 2 239 tys. stałych mieszkańców naszego kraju. Osoby te narażone są na specyficzne obciążanie związane z zamieszkaniem poza krajem rodzinnym, mogące przyczynić się do pogorszenia stanu ich zdrowia psychicznego. Z punktu widzenia zdrowia publicznego istotne wydaje się zidentyfikowanie czynników sprzyjających radzeniu sobie ze stresem emigracji, a odpowiednich ram teoretycznych do rozumienia zachodzących procesów dostarcza transakcyjna teoria stresu. W związku z tym jednoznacznie pozytywnie oceniam problematykę podjętą przez Doktorantkę.

Zapoznając się z problematyką rozprawy doktorskiej nasuwa mi się uwaga krytyczna dotycząca jej tytułu. Brzmi on: „*Analiza czynników wpływających na sytuacje trudne i radzenie sobie ze stresem u Polaków na emigracji w Holandii.*”. Sądzę, że nieścistością jest posłużenie się zwrotem „analiza czynników wpływających”. Doktorantka zbierając dane do swojej pracy doktorskiej posługiwała się metodami kwestionariuszowymi, nie prowadziła badań eksperymentalnych. Jedynie badania eksperymentalne uprawniają do wnioskowania o wpływie jednej zmiennej na drugą. Badania kwestionariuszowe, których wyniki opracowywane są w modelu korelacyjno-regresyjnym, ukazują związki zachodzące pomiędzy zmiennymi. W związku z tym uważam, że tytuł pracy powinien zostać doprecyzowany w taki sposób, aby odzwierciedlał pracę rzeczywiście wykonaną przez Doktorantkę.

Recenzowana rozprawa doktorska składa się z cyklu pięciu artykułów naukowych zamieszczonych w następujących czasopismach: *Journal of Medical Science, International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health, Neuropsychiatry and Neuropsychology, Academy of Music in Poznań, Polskim Przeglądzie Nauk o Zdrowiu*. Prace zostały opublikowane w polskich czasopismach podejmujących zagadnienia nauk o zdrowiu. Ich IF znajduje się w przedziale od 0,00 do 2,00, a punkty MNiSW lokują się w przedziale od 5 do 100. Wszystkie teksty powstały we współpracy z promotorką, Panią prof. dr hab. Ewą Mojs. Trzy z nich są

tekstami dwuautorskimi, a dwa wieloautorskimi. W każdym z wymienionych tekstów Pani mgr Iwona C. Bujek-Kubas jest pierwszym autorem. Analizując wskaźniki bibliometryczne mogę stwierdzić, że przedstawiony do oceny dorobek w minimalnym stopniu spełnia ustawowe wymagania stawiane osobom ubiegającym się o stopień naukowy doktora ponieważ doktorantka publikowała jedynie w czasopiśmie polskich i część z nich nie znajdowała się na liście JCR.

### **Teoretyczne podstawy badań**

Przedstawiony do recenzji zbiór artykułów poprzedzony jest krótkim, pięciostronicowym wstępem oraz trzydziestodwu stronicowym streszczeniem artykułów wchodzących w skład cyklu. W części omawiającej poszczególne publikacje zaprezentowane są również wnioski z badań i ich ograniczenia. Wprowadzenie do badań jest niezwykle zwięzłe. W tym fragmencie rozprawy doktorskiej zostało przedyskutowane zjawisko migracji, ze szczególnym uwzględnieniem emigracji do Holandii. Ta część doktoratu dobrze wprowadza w problematykę emigracji. Doktorantka w sposób jasny i klarowny przybliżyła czytelnikowi to zagadnienie. Uważam jednak treści poruszone we wprowadzeniu za niewystraszające. Sądzę tak z dwóch powodów.

Po pierwsze. Po lekturze artykułów mogę stwierdzić, że jako teoretyczne ramy swojej pracy doktorskiej Pani mgr Iwona C. Bujek-Kubas wybrała transakcyjną teorię stresu psychologicznego. Nie zostało to jednak nigdzie wprost wyrażone w pracy. Mogę tak przypuszczać w oparciu o treści wprowadzeń do poszczególnych artykułów oraz na podstawie zestawu zmiennych uwzględnionych w poszczególnych badaniach. Doktorantka szacowała poziom stresu, wsparcia społecznego, stosowane strategie radzenia sobie, lęk, zadowolenie z życia, pozytywne i negatywne emocje oraz temperament. Sądzę, że we wstępie do rozprawy doktorskiej zabrakło syntetycznego przedstawienia głównych założeń transakcyjnej teorii stresu i odniesienia ich do sytuacji emigracji.

Po drugie. Uważam, że we wprowadzeniu zabrakło przedstawienia ogólnej koncepcji badań. Mam tu na myśli zaprezentowanie modelu badawczego, wyprowadzonych z niego problemów badawczych oraz hipotez. Te zagadnienia można odnaleźć w poszczególnych artykułach. Jednak rozumienie rozprawy doktorskiej niezwykle ułatwiłoby graficzne przedstawienie weryfikowanego modelu.

Pomimo braków we wprowadzeniu, wymienionych powyżej, uważam że część teoretyczna doktoratu spełnia w minimalnym stopniu wymagania stawiane przed pracą doktorską.

### **Ocena projektu badań i poprawności przyjętych metod badawczych**

Oceniając część doktoratu prezentującą założenia badań własnych oraz opracowania uzyskanych wyników należy podkreślić zadawalające kompetencje mgr Iwony C. Bujek-Kubas do tworzenia i przeprowadzania projektów badawczych.

Przyglądając się wykonanej przez Doktorantkę pracy mogę stwierdzić, że realizowała ona dwa cele badawcze. Pierwszym, głównym celem badawczym było sprawdzenie, czy konsekwencje psychologiczne emigracji do Holandii, rozumiane jako nasilenie lęku, poziom satysfakcji z życia oraz nasilenie afektu pozytywnego i negatywnego wyznaczone są przez czynniki temperamentalne, poziom stresu, strategie radzenia sobie oraz wsparcie społeczne. Zagadnienie to podejmowane było w trzech empirycznych publikacjach. Drugim, zrealizowanym celem było sprawdzenie, czy doświadczenie pandemii COVID-19 zmieniło przebieg transakcji stresowej. Zagadnienie to podjęte zostało w jednej empirycznej i jednej teoretycznej publikacji. Cele pracy zostały jasno przedstawione na stronie 15 rozprawy doktorskiej. Zabrakło natomiast sformułowania hipotez; przedstawienia, jakie relacje między zmiennymi Doktorantka spodziewa się zaobserwować i dlaczego tak uważa.

Aby zrealizować postawione cele Pani mgr Iwona C. Bujek-Kubas przeprowadziła dwa badania. Do udziału w pierwszym z nich, posługując się

doborem celowym, zaprosiła 96 emigrantów z Polski. Zebrane od nich dane przedstawiła w trzech publikacjach. W drugim badaniu wzięło udział 168 osób, tworzących trzy podgrupy: (1) Polaków mieszkających w Polsce, (2) Polaków mieszkających w Holandii oraz (3) Holendrów. Dane zebrane w tym badaniu zostały opisane w jednej publikacji. Doceniam wysiłek włożony przez Doktorantkę w przeprowadzenie badań podłużnych, w których uczestniczyły osoby o różnym statusie związanym z miejscem zamieszkania. Ze względu na problematykę pracy i rozwiązywane problemy taki sposób konstruowania próby jest zasadny. Pewną wątpliwość budzi liczebność próby. Wydaje mi się, że powinna być ona liczniejsza, zwłaszcza ta, w której poszukiwano determinantów konsekwencji emigracji. Populacja emigrantów polskich w Holandii jest stosunkowo liczna i wydaje się, że czynniki obiektywne nie były przeszkodą w zaproszeniu większej liczby osób do badań.

Badania prowadzone przez Doktorantkę miały charakter kwestionariuszowy. Doktorantka do pomiaru zmiennych psychologicznych mierzonych w badaniach wykorzystwała: Skalę Odczuwanego Stresu (PSS-10), Inwentarz do Pomiaru Strategii Radzenia Sobie ze Stresem Mini-COPE, Kwestionariusz Wsparcia Społecznego (ISSE), Kwestionariusz Temperamentu EAS, Skalę Doświadczeń Pozytywnych i Negatywnych (SPAN), Inwentarz Stanu i Cechy Lęku (STAI), Skalę Satysfakcji z Życia (SWLS). Wybór metod pomiaru nie budzi większych zastrzeżeń. Doktorantka posłużyła się kwestionariuszami powszechnie używanymi w badaniach psychologicznych. Jedną wątpliwość budzi wybór metody do pomiaru obciążenia stresem psychologicznym. Doktorantka zdecydowała się na szacowanie ogólnego poziomu stresu przy pomocy Skali Odczuwanego Stresu (PSS-10). Ze względu na podejmowaną w badaniach problematykę, zastanawiam się dlaczego nie skorzystała Ona z metody badającej specyficzny rodzaj obciążeń związany ze stresem emigracji np. Skali Wymogów Imigracji Aroian w polskim opracowaniu Czarneckiej.

Mimo przedstawionych wyżej wątpliwości uważam, że sposób przygotowania i przeprowadzenia badań spełnia wymagania stawiane osobom ubiegającym się o stopień doktora.

### **Rezultaty badań – ocena sposobu ich prezentacji i znaczenia**

Doktorantka analizuje uzyskane dane za pomocą podstawowych procedur statystycznych: obliczeń statystyk opisowych, oszacowania współczynników korelacji oraz wykonania testów istotności różnic. Zastosowane procedury statystyczne są adekwatne do problemów badawczych rozwiązywanych w pracy.

Dane zebrane w pierwszym badaniu zostały przedstawione w trzech artykułach. W tekście „*Styles od coping...*” Doktorantka oszacowała związki pomiędzy strategiami radzenia sobie i wsparciem społecznym a afektem pozytywnym i negatywnym, lękiem oraz satysfakcją z życia. W tekście „*Time spent ...*” Doktorantka sprawdzała, czy czas spędzony na emigracji różnicuje: stosowane strategie radzenia sobie, dostępne wsparcie społeczne oraz emocjonalne koszty emigracji. Sądzę, że Doktorantka otrzymała dwa bardzo interesujące wyniki. Pierwszym jest zaobserwowanie wzrostu dostępności różnych form wsparcia społecznego (z wyjątkiem wsparcia emocjonalnego) wraz z długością przebywania na emigracji. Drugim, utrzymywanie się emocjonalnych kosztów emigracji na podobnym poziomie bez względu na czas, jaki upłynął od wyjazdu z kraju. Natomiast w tekście „*Temperament and styles ...*” sprawdzała, czy temperament i strategie radzenia sobie wiążą się z konsekwencjami emigracji. Zamieszczona w tym tekście tabela 5 zawiera te same dane, które zostały przedstawione w artykule „*Styles od coping...*” w tabeli 6. W wymienionych trzech artykułach analizowane były dane zebrane w tym samym badaniu. Zastanawiające jest, dlaczego Doktorantka mierząc trzy psychologiczne zmienne niezależne (temperament, wsparcie społeczne i strategie radzenia sobie) oraz kontrolując kilka zmiennych ubocznych, takich jak czas spędzony na emigracji, stan cywilny, płeć nie przeprowadziła



bardziej złożonych i kompleksowych analiz. Dla przykładu nie zaprojektowała i rozwiązała równań regresji lub nie przeprowadziła procedury mediacji prostej. Przykładowa testowana mediacja mogłaby wyglądać następująco: zmienna niezależna – strategie radzenia sobie, mediator – wsparcie społeczne, zmienna zależna – afekt pozytywny i negatywny. Zapoznając się z tymi tekstami mam również zastrzeżenie co do kompletności analiz. Na przykład w tekście „*Styles od coping...*” w tabeli 9 przedstawiającej wyniki porównań międzygrupowych brakuje podania wskaźników siły efektu (tzw. *effect size*).

Dwa pozostałe artykuły wchodzące w skład ocenianego cyklu dotyczyły sytuacji pandemii COVID-19 i koncentrowały się na sprawdzeniu tego, czy jej doświadczenie było dodatkowym obciążeniem oraz jak przekładało się na poziom zdrowia psychicznego. W przeprowadzonych analizach Doktorantka odnotowała zmiany w zakresie spostrzeganego stresu, lęku jako cechy pozytywnych emocji w grupie Polaków żyjących w Polsce. W grupie polskich emigrantów zamiany te dotyczyły satysfakcji z życia, a w grupie Holendrów lęku jako cechy. Przypatrując się krytycznie wykonanym analizom uważam, że wartościowe byłoby przeprowadzenie jeszcze jednej analizy. A mianowicie, w pierwszym kroku, obliczenia różnic między pierwszym i drugim pomiarem, w każdej z przebadanych populacji. A w drugim kroku sprawdzenie, czy otrzymane różnice w zmianie poziomu zmiennych są istotne statystycznie. Taka analiza pozwoliłaby między innymi odpowiedzieć na pytanie, czy w którymś z krajów i populacji poziom stresu związanego z pandemią COVID-19 był większym obciążeniem?

Otrzymane wyniki zostały przedyskutowane na odpowiednim poziomie a wyprowadzane wnioski traktuję jako uzasadnione.

Uważam, że przeprowadzone analizy oraz prezentacja otrzymanych wyników, odpowiadają wymaganiom stawianym rozprawom doktorskim.

## Ocena formalnej strony recenzowanej rozprawy

Oceniając pracę (wstęp oraz omówienie prac wchodzących w skład cyklu rozprawy doktorskiej) pod względem formalnym, należy podkreślić, że jest napisana starannie, poprawną polszczyzną, a tok wywodu jest spójny i klarowny, choć nieco powierzchowny. Nasuwa, mi się uwaga krytyczna dotycząca długości i zawartości wprowadzenia w problematykę pracy. Liczy ono zaledwie pięć stron maszynopisu. To bardzo mało jak na wprowadzenie do tak obszernych badań i tak jak wspomniałem już wyżej, zabrakło treści związanych z transakcyjną teorią stresu psychologicznego. Pozostałą częścią rozprawy doktorskiej są streszczenia poszczególnych artykułów oraz ich teksty. Ten fragment nie budzi zastrzeżeń formalnych.

Strona | 8

Przyglądając się formalnej stronie pracy, w zasadzie trudno wskazać jakieś większe uchybienia. W niektórych fragmentach pojawiają się niewielkie niedociągnięcia f, np. w niepisaniu symboli statystycznych pochyloną czcionką lub w spisie literatury brakuje dat publikacji (patrz tekst *Time spent ...*). Strona 62 jest powtórzeniem strony 61. Dlaczego?

Pisząc teksty składające się na osiągnięcie naukowe „*Analiza czynników wpływających na sytuacje trudne i radzenie sobie ze stresem u Polaków na emigracji w Holandii*”. Autorka sięgnęła do wcześniejszych prac. Wykaz literatury liczy około stu polsko i obcojęzycznych pozycji opublikowanych w latach 1984 – 2022. Wiele z przywoływanych prac to teksty anglojęzyczne – głównie artykuły empiryczne, opublikowane po roku 2000. Literatura, na którą powołuje się Doktorantka, została dobrana przez Nią specyficznie ze względu na poruszaną problematykę i wykorzystana w pełni.

Odwołanie się do tekstów poświęconych emigracji do Holandii, które ukazały się w ostatnich latach jest wskaźnikiem rzetelnie przeprowadzonych studiów nad problemami poruszonymi w doktoracie przez Doktorantkę.





## Podsumowanie

Z punktu widzenia wymagań stawianych rozprawie doktorskiej, jako kryterium oceny przygotowania Doktorantki do samodzielnego i poprawnego, pod względem metodologicznym, rozwiązywania problemów badawczych w obszarze nauk o zdrowiu, oceniam rozprawę doktorską, jako spełniającą ustawowe warunki ubiegania się o stopień doktora. Zgodnie z Ustawą o Tytułach i Stopniach Naukowych z roku 2003 z późniejszymi zmianami oraz Ustawą Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce z lipca 2018 rozprawa doktorska Pani mgr Iwony Celiny Bujek-Kubas pt. *„Analiza czynników wpływających na sytuacje trudne i radzenie sobie ze stresem u Polaków na emigracji w Holandii”* stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. W związku z tym wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Iwony Celiny Bujek-Kubas do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

/dr hab. Michał Ziarko, prof. UAM/